



האמת שב"כאילו"

עיון בפרשת השבוע על פי ה"הכתב והקבלה"

1. בראשית ל"ז, י"ח-כ"ח

(יז) וַיֵּרְאוּ אֹתוֹ מֵרֹזֶק וּבְסָרָם יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְלוּ אֹתוֹ לְהַמְיֹתוֹ: (יט) וַיֹּאמְרוּ אֵישׁ אֶל אָחִיו הֲזֵה בְעַל הַזּוֹלְמוֹת הַלְלוֹהָ בָּא: (כ) וַעֲתָה לָכֵן וְנַהַרְגְהוּ וְנִשְׁלַכְהוּ בְּאֵזֶד הַבְּרוֹת וְאָמְרֵנוּ זֹאת רָעָה אֲכַלְתָּהּ וְנִרְאָה מִה יִהְיֶה זְכַרְנוֹ: (כא) וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיִּצְלָהוּ מֵיָדָם וַיֹּאמֶר לֹא זָכְנוּ נַפְשׁוֹ: (כב) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם רְאוּבֵן אַל תַּשְׁכֵּחוּ דָם הַשְּׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בְּמִדְבַר וַיֵּד אֶל תִּשְׁלוּזוֹ בּוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מֵיָדָם לְהַשִּׁיבּוֹ אֶל אָבִיו: ... (כו) וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל אָחִיו מַה בָּצַעְתָּ כִּי נַהַרְגְתָּ אֶת אָחִיו וְכִסִּיתָ אֶת דַּמּוֹ: (כז) לָכֵן וְנִמְכַרְנֶוּ לְיִשְׁמָעֵאלִים וַיִּדְנוּ אֶל תְּהִי בּוֹ כִּי אָחִיו בְּשָׂרְנוֹ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אָחִיו: (כח) וַיַּעֲבְרוּ אַנְשֵׁים מִדְּיָנִים סוֹזְרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת יוֹסֵף לְיִשְׁמָעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת יוֹסֵף מִצְרַיִם:

2. הכתב והקבלה בראשית ל"ז, י"ח

(יח) ויתנכלו אתו להמיתו... לממה לו למקרא להודיענו מחשבותם הרעה, הלא הודיענו דבר שפתותיהם שהוציאו בפה מלא, לכו ונהרגהו, ומחשבתם נכרת מתוך מוצא פיהם והוא יותר גרוע ממחשבה; לכן נ"ל שיוודיענו מאמר זה אמתות כוונת האחים בדבורם ובמעשיהם עם יוסף אחיהם, שלא היו כ"א דבורים ופעלים מדומיים לעיני יוסף שרצונם להמיתו ולהעבירו מן העולם, ושלא היתה כוונתם כ"א לאימו ולחפידו, כי ענין אחד להתנכלות ולערמה, הערמה היא הסתתרות והתעלמות המחשבה והפעולה מזולתו, וכן הוא ההתנכלות שהוא משותף במובנו עם שם כלי שהוא הקף חיצוני המסתיר והמכסה בחללו ובפנמיותו דבר מה, ויש שלשה מיני ערמה ונכילות, הא' הוא גנאי באמת כשיהיה תכלית בקשת הערמה להרע אל הזולת כמו להרגו בערמה, הב' ערמה לשבח והוא כשיהיה תכלית הערמה להסתיר הענין כדי שלא יתנוק מאחרים, כמו לתת לפתאים ערמה, אני חכמה שכנתי ערמה, הג' ערמה משותפת בשבח וגנאי, והוא כשהנגלה מן המעשה נראה גנות והנסתר במחשבת העושה היא לשבח, עד"מ מערים אדם ואוכל, הנה האכילה בלתי מעושר היא פעולה הנגלית והנראית גנות בעברו על מצות ה', אמנם הנסתר בפעולה זו והוא ההכנסה דרן גגין וחצרות הוא שבח, כי בד"ז אין בפעולת האכילה שום איסור, ומזה

המין אמרו הוי ערום ביראה, שמסתתר במעשיו ובענינים הנוגעים בעבודת ה', באופן שהנגלה ממעשיו איננו משובח בערך הסתתרו במחשבתו הרצוי, ומזה המין ג"כ בא אחיך במרמה, שהנגלה נראה פעל מגונה ובסתר פעולתו היתה משובחת כמבואר שם בענין הבכורה, וממין הערמה הזאת דבר הכתוב כאן, והמובן במלת ויתנכלו פעל ערמה המשותפת בגנאי ושבח, חצוניותו גנות, ותוכן פנמיותו שבת, ... ובא הכתוב הזה בתחלת הספור להודיענו, שכל מה שיוספר אח"כ מדבוריהם וממעשיהם בענין זה, לא היה באמת בלב שלם ובנפש רע כ"א דבור ופעול מדומה לעיני יוסף, וגם אם בשפתותיהם הוציאו בקול לאזני יוסף לשפוך דמו ארצה, לבם לא כן דמה באמת, רק כוונתם היתה להפחידו ולהפיל עליו אימת מות, ולזה לא אמר הכתוב ויתנכלו עליו, שא"כ היה משמעותו מין הערמה הראשונה תוכו כברו והוא להרגו באמת ע"י שטוי כלבים וכדומה להתראות בנגלה לנקיים, אבל אמר מלת אותו אשר יורה בכ"מ על הפעול, כי יוסף היה הפעול מן הערמה, כמבואר, וכאשר יבאו לפנינו בביאור הכתובים הבאים בזה:

(יט) בעל החלומות. קראהו בעל החלומות שהוא בעל והשליט בם, החלומות לא באו לו מעצמם לולא היה רעיוניו תמיד למשול בנו, ...

(כ) לכו ונהרגהו. אחרי שהודיעתנו התורה במאמר ויתנכלו, שלא היתה כוונת האחים להרגו באמת, כ"א לדמותו בדעתו ולדמות שנמסר בידים למיתה, ובלבם לא חשבו עליו רק להחרידו ולהפחידו אימת מות, ולנסות את מאמר חלומותיו אם הם הרהורי ורעיוני לבד או הן צודקות נבואיות (כמבואר במה שקדם), עתה חל עלינו להבין באמרם זה לכו ונהרגהו וגו' מילי דמשתמעני לתרי אפי, ובאמת הוא מאמר הסובל שתי כוונות מתחלפות משותפות בגנות ושבח, והוא זה, אופן הגנות הוא, נהרגהו ממש בידים לשלוח בו יד רצח, וכדי להסתיר ולהעלים מעשה הרצח נשליכהו באחת הבורות, ונאמר אסון קרהו בדרך וחיה רעה אכלתהו, וסיימו דבריהם במליצת הקטנה ובדרך לעג, עתה אחרי נפלו בבאר שחת, על מי ימלוך, מי זה ישתחוה אליו ומה תהיינה חלומותיו. הנה התכוונו האחים האלה להראות כדרך שופכי דמים באמת, לפרסם בקול זרון לבם עד שישמעם יוסף וידמה בדעתו כי יפול בדיהם באמת למות, אמנם כמו שיובן אופן הגנות

ממאמרם זה, ככה יובן בו אופן השבח, לפי המסתתר והמתעלם במחשבות לבבם שאינם רוצים רק לנסות דברי חלומותיו, והוא זה "ונהרגהו" נסבב עליו אופן שיוכל למות בו, והוא כי נשליך אותו אל אחת הבורות מקום הסכנה אשר מדרך הטבע נוכל לומר עליו חיתו יער תאכלנו, ובוה נראה בנסיון מה הנה חלומותיו, אם נבואיות או הרהורים בעלמא, כי אם הן רק מדומיות הנה גם אם ימות בבאר שחת אין חמס בכפינו, כי לא שלחנו בו יד רצח ולא הכינו אותו מכת מות, כ"א גרמא בעלמא עשינו להביאו למקום הסכנה, להזכר לו שם עון רשעו בהבאת דבה, וגירא דל"י הרגתהו ומידו זאת תהיה לו, כי מצד לישראל גברא קטילא הוא, בן מות הוא מצד הבאת הדבה, ולא יגרע גרמא דילי, ואם חלומותיו הן צודקת נבואיות הנה עצת ה' תקום, ואין מעצד להושיע נביאו המיועד להיות מלך ומושל, ועתה אם ינצל מפח זה הטמון לרגליו, אז נדע כי יד ה' עשתה זאת, ופועל ידי יוצר, נרצה לקבלו עלינו למשול ולמלוך עלינו, הנה בדרך השבח במאמר זה נבאר מלת "ונהרגהו" הגרם והסבה אל ההריגה והמיתה, ... זהו הנ"ל בכוננת דברי האחים, אחת דברו ושתיים זה שמענו מהם, המדומה והנגלה מדבריהם לפי השקפה ראשונה, והמסתתר במחשבותיהם לפי המכוון באמת, וכמו שהודיעתנו התורה תחלה במאמר ויתנכלו וגו', שהתיעצו כך ביניהם לדבר לפניו ולעשות עמו ענינים לרמותו ולהערימו. ...

(כא) וישמע ראובן ויצלהו. ראובן לא היה עם אחיו בהתיעצם על יוסף מקדם להתנהג עמו בדרך ערמה לבד, ולא ידע כלום מהתנכלותם אותו קודם מאמרם לכו ונהרגהו, לכן חשב לאמת הכונה הראשונה הנראת מדבריהם שרוצים לשלוח בו יד רצח, לכן השתדל להצילו מידם, ויעץ להם להשליכו הבורה ולא ימיתו בידים, תדע שכן הוא מלשון המקרא שאמר וישמע ראובן שהוא מיותר, כי מי לא ידע שדברו אליהם היה אחר שמעו דבריהם, אבל בא להורות שלילת שמיעה אחרת זאת שמע, ר"ל אמרם לכו ונהרגהו בא לאוניו, אבל מענין אחר לא שמעו ר"ל התיעצותם מקודם להתנכל מזה לא ידע, ... ויש עוד ראייה לזה שמאמר ראובן אליהם לא היה היפך כוונתם האמתית באמרם לכו ונהרגהו, שאם היתה המכוון האמתי במאמר האחים להרגו באמת אך מעצת ראובן חזרו האחים ממחשבתם הרעה והורו לדבריו, ה"ל לקרא לומר גם כאן "וישמעו אחיו", כאמרו (בפ' כ"ז) אחר דברי יהודה מה

בצע, וזה יורה לנו בביאור שלא נתחדש לאחים כלום מדברי ראובן, כי כדבריו גם הם חשבו לעשות לבלתי המיתו, כ"א להשליכה לבד הבורה, ומניעת שליחות יד רצח בו, גם מעצת נפשם היתה לא מעצת ראובן לבד, ולא נתחלפו אלא בתכלית השלכתו הבורה, כוונת האחים היתה להניחו שמה במקום הסכנה ולעזבו אל המקריים אם ינצל או לא כדי לאמת חלומותיו, וכוונת ראובן היתה להצילו ולהשיבו אל אביו: ...

(בו) מה בצע כי נהרג. ... ועתה שמע תחלה פתרון המלות הבאים בדברי יהודה, והוא זה, "בצע" כטעם בצע אמרתו, וכמו יבצע מעשהו, והוא לשון הבאת דבר אל גמר תכליתו ... ויש א"כ בדברי יהודה מליצה נפלאה, והוא, ידענו כי כל הנהגה שיתנהג האדם בה נקראת בדרך מליצה מלבוש או בגד, כמ"ש בכל עת יהיו בגדיך לבנים, כי כמו שהמלבוש המכסה את הגוף בו יתראה לעיני אדם, כן תתראה מדת הנפש מפעולה והנהגה חיצונית, כשיתנהג האדם למשל בפעולותיו במדת הכעס נאמר עליו לבש מדת הכעס, כי יתראה לעיני אדם בלבוש זה, כשיתנהג במדת הנדיבות נאמר שלבש לבוש נדיבות, וכן לבוש קנאה, ה' מלך גאות לבש וכדומה הרבה במקרא, הנה על הרשעים הגמורים אשר לא ידעו בושת על החמס שבכפיהם אמר המשורר בדרך מליצה, יעטוף שית חמס למו (תהלים ע"ג) כלומר יעשו להם מן החמס עטיפת קשוח להתפאר, ואמר הנביא (ישעיה נ"ט) ולא יתכסו במעשיהם מעשי און, ר"ל אין ראוי להם לעשות מכסה ומלבוש מן החמס שבידיהם ולהתראות בה, ומליצה זו עצמה אמר יהודה פה, מה בצע כי נהרג את אחינו, כלומר הביטו נא אחי וראו התכלית שיולד לנו מהסבת והגרמת מיתה לאחינו "וכסינו את דמו", תכלית זו יהיה לנו לעשות לנו מכסה ולבוש מדמו, כלומר רשמי כתמי דם אחינו בכנפי בגדינו ימצאו תמיד, ולעולם נגד עינינו יסובבנו והחמס לא יתעלם ולא יסתתר ממראה עינינו ולבנו, כאלו תמיד דמיו יהיו צועקים נגדינו אתם הוא ששפכתם הדם הנקי, ובוזה תמיד לא נמצא מרגוע לנפשותינו. ...

(בו) לכו ונמכרנו. אין טעם נמכרנו מקח וממכר לקבל כסף מחירו, כי מה להם לתשעה אחים בני האדם הגדול במעט ממון זה, אבל ענינו מסירה ונתינה לרשות אחרת הוא, כמו וימכר ה' את ישראל ביד יבין, וכמס"ל בפסוק מכרה כיום, והתכוין יהודה בזה למסור את יוסף לרשות אחרים להיותו עבד למו, ובוזה יכנע לבבו בקרבו, ולא תהיה דעתו רמה עליו עוד להתרומם על אחיו ולהתגאות בממשלת מלך עליהם. זהו הנ"ל בענין האחים האלה בני יעקב עם יוסף אחיהם, ולא היתה כונתם רעה כ"כ כאשר נראה מכל המפרשים, ואח"כ בא הכתוב להודיענו, כי גם עצת יהודה לא עלתה בידיהם, ומחש"י היתה נסבה למנוע מהם גם את זאת, המה לא

מכרוהו כלומר לא מסרוהו בידי אחרים להיות עבד למו, כי בתוך כך עברו אנשים מדינים ושמעו קול יוסף בבור, הם המה אשר משכוהו ממנו והם המה מכרוהו מיד לישמעאלים, וכ"כ הרב"ח ושאר המפרשים, דלפי הפשט האנשים העוברים משכוהו מן הבור ומכרוהו לא האחים.